

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

12803

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

שיעור מספר 6

מכון גבוה
ללימודי היהדות
ירושלים

מסירת מלאכה לנכרי לפני שבת, ושותפות עם הנכרי

עד כה עסקנו בסוגיית אמירה לנכרי והנאה ממעשיו בשבת. גם כשעסקנו ברמיזה לפני שבת, הרמיזה הייתה תחליף לציווי שיעבוד בשבת. עתה נעבור למסירת מלאכה לנכרי במשך השבוע, כאשר יש סבירות משמעותית שהנכרי יעשה את המלאכה גם בשבת, ולשאלות ההלכתיות הנוגעות לשותפות עם הנכרי שעובד בשבת.

א. מסירת מלאכה לנכרי שסביר שהנכרי יעשה בשבת

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יז עמוד ב

בית שמאי אומרים: אין נותנין עורות לעבדן, ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום, ובכולן בית הלל מתירין עם השמש (רש"י - בעוד החמה זורחת).

בית שמאי אוסרים מסירת מלאכה לנכרי אם הנכרי לא יספיק לבצע את העבודה לפני כניסת שבת. ואילו בית הלל, שהלכה כמותם, מתירים למסור עבודה לנכרי עד השקיעה. אם כן לכאורה עולה שלהלכה אין הגבלה על מסירת עבודה לנכרי לפני שבת. אך הדברים אינם כל כך פשוטים -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יט עמוד א

תנו רבנן: אין משלחין איגרת ביד נכרי ערב שבת, אלא אם כן קוצץ לו דמים. בית שמאי אומרים: כדי שיגיע לביתו, ובית הלל אומרים: כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. והלא קצץ! - אמר רב ששת, הכי קאמר: ואם לא קצץ, בית שמאי אומרים: עד שיגיע לביתו, ובית הלל אומרים: עד שיגיע לבית הסמוך לחומה. והאמרת רישא אין משלחין! - לא קשיא, הא - דקביע בי דואר במתא, והא - דלא קביע בי דואר במתא.

רש"י מסכת שבת דף יט עמוד א

אלא אם כן קצץ לו דמים - דכיון דקוצץ לו דמים - בדידיה טרח... לביתו - של מי שנשתלח לו.

לבית הסמוך - לחומת העיר שנשתלח שם.

והלא קצץ - ואמאי אסרי בית הלל, הא אינהו שרו לעיל!

והא אמרת רישא אין משלחין - אלא אם כן קצץ.

דואר - שלטון העיר, ולו רגילין לשלוח איגרות.

שכיחא במתא - משלחין בלא קוצץ, בכדי שיגיע השליח, למר - לבית הדואר, ולמר - לבית הסמוך לחומה, ורישא דאין משלחין - בלא קוצץ כלל דלא קביע במתא ואם לא ימצאנו יהא צריך לילך אחריו בשבת.

חברותא שבת דף יט עמוד א

תנו רבנן: אין משלחין איגרת ביד נכרי ערב שבת, אלא אם כן קוצץ לו הישראל לנכרי דמים לשכר שליחותו. שאז, אף אם יוליד הנכרי בשבת, אין נחשב שעושה כן בעבור הישראל, אלא בשביל להרויח שכרו, ובדנפשיה קא טרח. בית שמאי אומרים: אין שולחין עם הנכרי איגרת, אלא אם כן יש שהות ביום בכדי שיגיע הנכרי לביתו של מי שנשתלחה אליו קודם השבת. ובית הלל אומרים: שולחין אף כשיש שהות רק בכדי שיגיע הנכרי לבית הסמוך לחומת העיר שנשתלחה אליה האיגרת. ולא בעינן שתגיע לבית המקבל עצמו. ותמהים: והלא ברייתא איירי בקצץ לו דמים לשליחותו, ובזה הרי מתירים בית הלל בכל גוונא, אף בלא שיגיע לבית הסמוך לחומה, כדקתני רישא "אלא אם כן קוצץ" [וכן מוכח ממתניתין, דהתירו בית הלל למסור לגוי בקבלנות לעשות מלאכה בשבת, כגון "עורות לעבדן" וכלים לכובס, כשקוצץ לו דמים]!! אמר רב ששת: הכי קאמר: אין משלחין איגרת ביד נכרי, אלא אם כן קוצץ לו דמים. ואם לא קצץ והרי הוא טורח בשביל הישראל - בית שמאי אומרים: עד שיגיע לביתו. ובית הלל אומרים: עד שיגיע לבית הסמוך לחומה. ותו מקשינן: איך קתני שבלא קציצה מותר "בכדי שיגיע לביתו", והאמרת רישא "אין משלחין"? ומשמע דבכל גוונא אסור. ומשינן: לא קשיא. הא דקתני "כדי שיגיע לביתו" לבית שמאי, או "לבית הסמוך לחומה" לבית הלל, איירי בדקביע בי דואר במתא שנשתלחה אליה האיגרת. ואין השליח צריך להביא אותה לבית המקבל, אלא לבית הדאר. והיינו "ביתו" דקאמרי בית שמאי. ולבית הלל אף אין צריך להגיע לבית הדאר, אלא סגי שיגיע לבית הסמוך לחומת אותה העיר, שהרי יכול להניחה שם. והא דקתני "אין משלחין", איירי בדלא קביע בי דואר במתא. וצריך השליח להביא את האיגרת לבית המקבל. ואף אם יכול להגיע לביתו מבעוד יום, לא סמכינן על זה. דשמא לא ימצאנו בביתו, ויהיה צריך להוליך בשבת את האיגרת אחריו.

במשנה מובאת מחלוקת בית הלל ובית שמאי אם מותר למסור לנכרי עבודה לפני שבת. בסוגיא גבולות המחלוקת מתחדדים – ההיתר של בית הלל מבוסס על זה ש"קצץ" כלומר גובה התשלום נקבע מראש. מכיוון שמראש נקבע הסכום שיקבל הנכרי עבור המלאכה, אופן ביצוע המלאכה היא עניינו של הנכרי, ולא של ישראל, ולכן הישראל לא נדרש להתערב בשיקוליו של הנכרי לגבי זמן ביצוע המשימה. העבודה שהנכרי עושה בשבת נחשבת כנעשית עבור הנאת הנכרי, ולא עבור הישראל שהזמין את התוצאה. לצד זה יש מחלוקת נוספת – אם מותר למסור עבודה בלי קציצה אם הנכרי יכול לבחור להשהות אותה בכניסת השבת (זו המשמעות של הגעה לבית הסמוך לחומה כשיש בי דואר במתא). לפי בית שמאי, מכיוון שסביר יותר שהנכרי יבחר להמשיך את מלאכתו גם אחרי כניסת השבת, הדבר אסור.

- אם כן עולה שלפי בית הלל, שהלכה כמותם, מותר למסור מלאכה לנכרי בשתי אפשרויות –
1. אם מחיר העבודה נקבע מראש.
 2. אם הנכרי יכול לבחור להשהות את ביצוע העבודה בכניסת שבת.

❖ הרחבות – האם אסור למסור מלאכה לנכרי שלא בהכרח תעשה בשבת?

גדרי קציצה

בכדי שנוכל ליישם את ההיתר, עלינו להבין מהי קציצה ומה משמעותה. נחזור לדברי רש"י –

אלא אם כן קצץ לו דמים - דכיון דקוצץ לו דמים - בדידיה טרח

מאחר והמחיר נקבע מראש, מעתה העבודה היא עניינו של העובד, ולא של מוסר העבודה. א. העסקת קבלן שמעסיק פועלים

מה הדין אם ישראל שכר את שירותיו של קבלן גוי, והקבלן הוא שמעסיק ומשלם לפועלים לפי ימים או שעות עבודה -

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן ס

ועוד שאין הפועלים ברשות הישראל כלל והם עבדי אדוניהם האומן והוא משלחם בכל יום לאיזה בנין אשר ירצה ולאשר יהיה שמה רוחו ללכת לבנות ולנטות שמה יעסקו, נמצא שאין השכירי יום פועלים ושלוחו של ישראל כלל, והאומן הרי קצץ עמו.

החתם סופר אומר שאין זה עניינו של הישראל ששכר את שירותי הקבלן (האומן, בלשונו) להתערב בסדרי ההעסקה של הפועלים. ישראל שמעסיק קבלן, איננו המעסיק של הפועלים. לכן למרות שלמעשה עובדים שכירי יום של הקבלן עבור ישראל, זה מותר. ב. תמחור קבוע מראש

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנב סעיף ב

ני"ל דבזמן הזה כלים לכובס מסתמא היינו קציצה דקצבתן ידוע דאטו בכל פעם יקצץ עמו ולכן המנהג פשוט ליתנם. אם יש מחיר ידוע מראש, הקציצה נעשתה ממילא (דבריו הובאו במשנה ברורה ס"ק יד) ולכן מותר לתת כליו לכובס לפני שבת ואין צורך לוודא שהוא לא יכבס בשבת. ג. ודאות התשלום

שו"ת הרשב"א חלק ג סימן שסח

שאלת: קצץ, האמור בפרק קמא דשבת, מהו? שאני סבור: דלא סוף דבר קצץ בתחילה, שיאמר: כך וכך אתן לך, אלא כל שעושין על מנת לפרעיא, פירוש: שלבסוף יתפשר עמו, מותר, דכי עסיק, בדידיה קא עסיק; ולא אתי אלא למעוטי: שכירו לשנה או לחדש, דלא מתהני עכו"ם, ובדישראל קא עסיק. תשובה: איברא, לאו קצץ ממש, קאמר. ומיהו, מסתבר שקצץ או התנה עמו שיתן לו שכר, דהשתא בדידיה קא עסיק, אבל בסתם, לא, אעפ"י שיש בדעת העכו"ם שיתן לו המשלח או מי שנשתלח לו שכר, ויתפשר עמו, לפי שכל שלא קצץ ושלא התנה לו שכר, אין דעת העכו"ם סמוכה בכך, ובדישראל קא עסיק.

בדברי הרשב"א מתחדדים שני דברים –

1. הרשב"א קיבל את הנחתו של השואל, שיש להבחין בין שכיר לבין עובד אחר.

2. הרשב"א קבע שהקריטריון המרכזי הוא הודאות מראש בתשלום השכר. אם הנכרי בטוח שיקבל את שכרו, גם אם הוא לא נקבע מראש, הנכרי רואה את העבודה כשלו. אבל אם הנכרי לא סמוך ובטוח שיקבל שכר, מבחינתו הוא עושה טובה לישראל, לכן זה אסור. מעשית יש לזה משמעות עצומה בימינו –

שמירת שבת כהלכתה מהדורה תש"ע פרק ל הערה צה

שמעתי מהגרש"ז זצ"ל דבזמנו, מכיוון שמסתמא ישלם לפועל כדרישתו, הרי זה חשיב כקצץ.

להלכה

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה כ

הנותן אגרת לגוי להוליכה לעיר אחרת אם קצץ עמו שכר הולכה מותר, ואפילו נתנה לו ערב שבת עם חשיכה, והוא שיצא בה מפתח ביתו קודם השבת, ואם לא קצץ אם יש במדינה אדם קבוע שהוא מקבץ האגרות ושולח אותם לכל מדינה ומדינה עם שלוחיו מותר ליתן לגוי האגרת, והוא שיהיה שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה קודם השבת, שמא זה שמקבץ האגרות ושולחן ביתו סמוך לחומה הוא, ואם אין שם אדם קבוע לכך אלא הגוי שנותנין לו האגרת הוא שמוליכה לעיר אחרת אסור לשלוח ביד גוי האגרת לעולם אלא אם כן קצץ לו דמים.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנב סע' ב

מותר ליתן בגדיו לכובס א"י, ועורות לעבדן (פי' האומן שמעבד ומתקן העורות), סמוך לחשיכה אם קצץ לו דמים או שעושה אותם בטובת הנאה, והוא שלא יאמר לו לעשות בשבת וגם שיעשה הא"י המלאכה בביתו.

מסירת המלאכה באופן שהנכרי בהכרח יעשה את המלאכה בשבת

מה נחשב מסירת המלאכה לעבודה בשבת?

ספר התרומה הלכות שבת סימן רכב

דבר שאם עושה מאליו מותר ואין גופו נהנה מיד בדבר דב"ה מתירין עם השמש היינו שהעכו"ם עושה המלאכה מאליו אבל אינו מתיר לומר לו לעשותה בשבת.

בעל ספר התרומה אומר שגם אם לא מוסר את המלאכה באופן שהנכרי מוכרח לעשותה בשבת, אסור לומר לנכרי במפורש שיעשה את המלאכה בשבת.

ספר מצוות גדול לאוין סימן סה

הנותן מעות לגוי להתעסק בהן אף על פי שהגוי נושא ונותן בשבת חולק עמו בשכר בשוה וכן הורו כל הגאונים.

גם סוג עבודה שכזה, בו הנכרי עוסק בממונו של ישראל, מותר לעשות, מכיוון שהנכרי עובד בזמן שלו בשביל הרווחים של עצמו (בנושא האריסות נעסוק עוד בהמשך).

מרדכי מסכת שבת פרק יציאות השבת רמז רמט

מותר ליתן לנכרי מעות מערב שבת לקנות לו בשבת, ובלבד שלא יאמר לנכרי – קנה בשבת. או למסור לו בגדים למכור, ובלבד שלא יאמר לו – מכור בשבת, אלא בסתמא מכור וקנה לכשתחפוץ.

דברי המרדכי נפסקו בשולחן ערוך (סימן שז סעיף ד). אך בהג"מ הסביר שהיתר זה לא לגמרי פשוט –

הגהות מיימוניות הלכות שבת פרק ו

אסור ליתן לנכרי מעות בע"ש שיקנה לו למחר ביום השוק ... ולא דמי לכל הני דשרי ב"ה עם השמש ולמסירת כתבים ביד נכרי, דכולהו אדעתא דנפשיהו קעבדי, ואם ירצה לא יעשה למחר ... אבל הכא א"א אלא למחר ביום השוק.

כפי שראינו, בספר התרומה כתב שאסור לומר לנכרי לעשות את המלאכה בשבת. מההגהות מיימוניות עולה שהקריטריונים שהזכרנו עד כה לא בהכרח מספיקים. עד כה אמרנו שאם יש קציצה, נכרי אדעתא דנפשיה עבד. הגהות מיימוני אומר לנו שזה נכון רק אם לנכרי יש את האפשרות שלא לעבוד בשבת. אם עבודה זו חייבת להעשות בשבת, הקציצה לא תועיל! במקרה שהביא ההגהות מיימוני מדובר על כך שהשוק מתקיים רק בשבת, כך שאין לנכרי ברירה אלא לעבוד בשבת, זה אסור. ה"ט"ז הגדיר את דבריו והביא נ"מ נוספת לזה –

ט"ז אורח חיים סימן שז ס"ק ג

ני"ל דנקט יומא דשוקא דבזה אפילו אם אינו מזכיר בפירוש שיקנה בשבת אלא נותן לו מעות שיקנה לו סתם, ובאותו מקום אינו מצוי לקנות כי אם בשבת שהוא יומא דשוקא, כמו שרגיל בעיירות קטנות, ה"ל כמזכיר יום השבת בפירוש. ובמקום שמצוי קצת גם בשאר ימים אין איסור אלא אם כן מזכיר בפירוש יום השבת. וני"ל עוד דאפי' בהנהו דמתירין ב"ה עם השמש כגון נותנין כלי לכובס עכו"ם יש איסור אם נותן לו הכלים סמוך לשבת וא"ל ראה שאני צריך להם במוצאי שבת, דה"ל כאומר בפ"י שיכבסם בשבת. וכן לענין אם נותן לו מעות בע"ש לקנות וא"ל שילך לדרכו במוצ"ש כנלע"ד.

במקרה שההגהות מיימוניות עסק בו, "יום השוק" מתקיים רק בשבת, ולכן קציצה וכדו' לא יועילו. הט"ז אומר שהוא הדין, אם המניעה היא טכנית. כגון שאומר לכובס שצריך לקבל את הבגדים מיד אחרי שבת, הוא לא יכול לעשות את המלאכה אלא בשבת. כדברי הט"ז פסקו המשנה ברורה (סימן ש"ז ס"ק ט"ו) ובשמירת שבת כהלכתה (פרק ל סעיף כ"ח ופרק לא הערה מח)

אך הבית יוסף לא למד כך –

בית יוסף אורח חיים סימן שז

וני"ל דיום השוק לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט והוא הדין דאפילו אינו יום השוק כיון שהוא אומר לקנות לו בשבת אסור וזהו עיקר החילוק דבהנך אינו אומר לו שיעשה בשבת.

לדעת הבית יוסף למד הקציצה, מתירה את מסירת המלאכה לפני שבת, גם אם ברור שהנכרי יעשה אותה בשבת. כל עוד לא אומר לו במפורש לעשות אותה בשבת – מפני שהנכרי עושה על דעת עצמו. וכן פסק בשולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז

מותר לתת לא"י מעות מע"ש לקנות לו, ובלבד שלא יאמר לו: קנה בשבת.

מדויק בדבריו שההגבלה היחידה היא ההוראה שיקנה בשבת. והרב עובדיה יוסף פסק שבני ספרד יכולים לסמוך על דבריו במקום צורך –

שו"ת יחיה דעת חלק ג סימן יז

שאלה: האם מותר ליהודי למסור את רכבו לתיקון במוסך של גוי בערב שבת, על מנת לקבלו ביום ראשון בבוקר כשהוא מתוקן, אף על פי שיש מקום להניח שהגוי מתקן את הרכב בעצם יום השבת? אם קבע לו שכר מסויים על המלאכה שיעשה, ולא אמר לו במפורש שיעשה את המלאכה בשבת, יש להתיר, הואיל ויכול הגוי לעשות את המלאכה של היהודי בערב שבת או במוצאי שבת, ואפילו אם יבצע הגוי את התיקונים בעצם יום השבת, אין בכך כלום, שהגוי על דעת עצמו הוא עושה כן.... ובשלחן ערוך (אורח חיים סימן ש"ז סעיף ד') פסק בזה הלשון: מותר לתת מעות לגוי מערב שבת לקנות לו בשבת, ובלבד שלא יאמר לו קנה בשבת. ולפי זה גם בנידון שלנו הואיל ואינו אומר לו היהודי לבצע התיקונים של הרכב בשבת, מותר...

אלא שיש עדיין מקום לדון אם היה הזמן מצומצם, ואין שהות מספקת בידי הגוי לבצע כל התיקונים ברכב אלא אם כן יעבוד גם בעצם יום השבת, ... הגאון רבי אברהם הכהן פימנטיל בספרו מנחת כהן (בקונטרס משמרת השבת שער א' חלק ד') כתב, שלענין הלכה כיון שמרן הבית יוסף סובר שאין לאסור אלא כשאומר בפירוש לקנות ביום השבת, כדאי הוא מרן לסמוך עליו בזה, כיון שעיקר האיסור מדרבנן, ובשל סופרים הלך אחר המיקל ע"כ. גם הגאון רבי יהודה עייאש בשו"ת בית יהודה חלק א' (חלק אורח חיים סימן מ"ד), דחה דברי הטורי זהב בזה, וכתב שנראה לו עיקר כדעת מרן הבית יוסף, שכל שלא אמר לו בפירוש שיעשה בשבת, אף על פי שאי אפשר לעשותו אלא בשבת, מותר.

בסיכום: מותר ליהודי לתת רכבו לתיקון אצל מוסך של גוי, שכל פועליו גוים, בערב שבת, על מנת שיוכל לקחתו חזרה ביום ראשון, באופן שקצב לו סכום תשלום מסויים עבור עבודתו. ובלבד שיש שהות מספקת לבצע התיקונים בערב שבת או במוצאי שבת, ואז אפילו אם הגוי מבצע את התיקונים של הרכב בעצם יום השבת מותר, הואיל ואינו אומר לגוי לעבוד בשבת. ומכל מקום צורך, אפילו אם בהכרח יצטרך הגוי לעבוד גם בשבת להשלמת התיקונים, יש להתיר. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. והמקילים יש להם על מה שיסמוכו.

כפי שכתב הרב עובדיה יוסף, האשכנזים מחמירים בזה, כפי שפסקו המשנה ברורה והש"כ.

❖ **הרחבות – תשובת מראה הבזק המלאה (עם הפניה למקורות מדויקים) – שליחת נכרי לקנות במכרז המתקיים בשבת**

שו"ת מראה הבזק חלק ב שאלה כב

שאלה: בא לפני יהודי שהיום כבר שומר שבת, ושאל את השאלה הבאה:

יש כאן מכרז חשוב מאוד שמתרחש רק פעם אחת בשנה ויהיה בשבת, האם הוא רשאי למנות אינו יהודי שכבר עובד בשבילו בדברים אחרים, לאו דוקא בקניית בגדים, כדי שזה יקנה כמו לעצמו, ואחר כך ימכור ליהודי, וכמובן שהגוי יקבל רווח מזה. יש להעיר שהיהודי שולח את הגוי לקניית הבגדים, ומתנה איתו על הענין במשך השבוע, והדבר משתלם לגוי, היות שיקבל כך וכך. המכרז יהיה, אי"ה, בשבת קודש הקרובה.

תשובה: בשאלתך ציינת שהמכרז מתבצע בשבת, ועל כן אמירת היהודי לגוי לקנות במכרז הרי היא כאמירה לקנות בשבת. עם כל זה ישנם אופני היתר כדלקמן:

מין פסק בשו"ע "אסור ליתן לאינו יהודי מעות בערב שבת לקנות לו בשבת, אבל יכול לומר לו, קנה לעצמך, ואם אצטרך, אקנה ממך לאחר השבת", ואף שבשו"ע כתב בצד ההיתר, "ואם אצטרך, אקנה ממך", דהיינו לשון ספק ולא ודאי אקנה ממך, כבר כתבו אחרונים "דאפילו אם מבטיחו שיקנה ממנו אחר כך, גם כן מותר, כיון דעכשיו קונה לעצמו".

מה"פרי מגדים" נראה שלכתחילה רצוי להחמיר שהגוי לא יבצע את הקניה במעות של היהודי, ואף שאומר לו, קנה לעצמך, שהרי זה קונה בשביל היהודי ודאי, ובפרט אם שווי הסחורה הוא רב. במקרה זה העצה היא שהיהודי יתן לגוי את כספו בתורת הלואה ויכתבו שטר חוב על זה.

בשאלתך ציינת שהיהודי מבטיח מראש, שהגוי יקבל ממנו רווח בעבור עסקה זאת, ועם כל זה יש להתיר כשאומר, קנה לעצמך. ועל כן, בנדון שאלתך, אם הגוי יקנה בכספי עצמו (וכך אמנם משמע בלשון השאלה) והיהודי יאמר לו, קנה לעצמך ואני אקנה ממך לאחר השבת, מותר.

עם זאת נציין שהקניה צריכה להיות פורמאלית בעבור הגוי, ולא בדרך הערמה גמורה, ועל כן צריכות הקבלות עבור הקניה להיות רשומות על שם הגוי ולא על שם היהודי.

❖ **הרחבות – תשובת מראה הבזק על הוראה בנקאית המתבצעת ע"י נכרים בשבת**

הנאה בשבת מעבודת הנכרי

עד כה עסקנו במסירת מלאכה לנכרי בימות החול, כאשר יש סיכוי סביר שהנכרי יבצע את המלאכה בשבת. אם הנכרי מסיים את המלאכה בשבת, האם מותר לישראל ליהנות ממנה כבר בשבת?

ספר שבולי הלקט ענין שבת סימן קיב

כל זה שמתירין בית הלל להעשות מלאכתו בשכר בשבת לא שיהנה ממנו בשבת כגון אם תפר בגדיו בשבת שילבשם בו ביום, דמשנה שלימה שנינו בפי' כל כתבי הקודש נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור וכו' אלמא כל מלאכה שעושה הנכרי עבור ישראל אסור ליהנות ממנה, ולא התירו כאן אלא שתעשה בשבת ולא יהנה ממנה.

שבלי הלקט פסק שלמרות שהנכרי נחשב כעובד לצורך עצמו, ולכן ישראל לא צריך להגביל אותו מעבודה בשבת, בסופו של דבר הוא עושה את המלאכה בשביל ישראל, ואסור ליהנות ממנה באותה שבת.

חידושי הר"ן מסכת שבת דף יח עמוד א

ומסתברא דכל שקצץ אפי' שעשה הא"י מלאכה בשבת מותר לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמה ולא דמי להאי דאמרינן בפרק כל כתבי הקדש א"י שהדליק את הנר שאם בשביל ישראל אסור להשתמש לאורו דהתם משום דנכרי אדעתא דישאל קא עביד אבל כל שקצץ אדעתא דנפשיה קא עביד ושרי ישראל להשתמש אפי' בשבת.

לעומתו לדעת הר"ן מכיוון שהנכרי עשה אדעתא דנפשיה, המשמעות היא שהוא עובד בשביל שכרו, חה לא נחשב עבודה עבור ישראל! ממילא הגזירה שאסרה הנאה מהעבודה לא תקפה כאן.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רנב סעיף ד

כל שקצץ אף על פי שיעשה הא"י מלאכה בשבת, מותר לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמה, דכל שקצץ, אדעתיה דנפשיה קא עביד הגה: ויש אוסרין ללבושו כל שידוע שהא"י גמרו בשבת, וצריך להמתין במ"ש בכדי שיעשה, והכי נהוג לכתחלה, אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל.

❖ הרחבות - האם מותר לישראל לאסוף את הבגדים מהאומן בשבת?

שמירת שבת כהלכתה פרק ל הערה קב

(מציג את מחלוקת השר"ע והרמ"א בהקשר של מסירת נעליים לתיקון, והמשיך -) ודווקא אם הנכרי עשה מלאכה דאורייתא, אבל במלאכה דרבנן אין להחמיר... וכן יש לקהל כאשר אפשר לנעול את הנעליים בלי המלאכה שהנכרי עשה בשבת. ואם אין לו נעליים אחרות יש להקל בכל אופן.

ב. עבודה משותפת ושותפות בעסק עם נכרי

ישראל ונכרי שותפים בעבודה. הנכרי יעבוד בשבת, והישראל לא. האם היעדרותו של הישראל מהעסק בשבת, מתירה את ההנאה מהרווחים?
מכיוון שהם שותפים, אנו רואים את שניהם כאחראים על העבודה כולה, גם על העבודה בשבת, וכביכול "במקרה" הישראל לא מגיע לעבודה בשבת, באופן קבוע. אף אם הנכרי מוכן לעבוד בשבילו. ההנאה מפירות העבודה תהיה אסורה. זאת מפני שאנו רואים את הנכרי כשלוחו של ישראל.
כדי להתיר שותפות מעין זו צריך לייצר מצב בו ברור מראש, שבשבת העסק אינו של הישראל בכלל.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

ישראל ועובד כוכבים שקיבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לעובד כוכבים טול חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו מתחלה - מותר, ואם באו לחשבון - אסור. איבעיא להו: סתמא מאי? ת"ש: אם התנו מתחילה - מותר, הא סתמא אסור. אימא סיפא: אם באו לחשבון - אסור, הא סתמא מותר! אלא מהא ליכא למשמע מינה.

חברותא עבודה זרה דף כב עמוד א

ישראל ועובד כוכבים שקיבלו שדה להיות אריסים בה בשותפות, והוטלה העבודה על שניהם, לא יאמר ישראל לעובד כוכבים: טול חלקך בשעת קצירה או בשעת בצירה, כנגד עמלך בשבת, ואני אקח חלקי תמורת עבודתי בחול. לפי שבכל יום מוטלת העבודה על שניהם, נמצא שהגוי עושה שליחות הישראל על חצי יום השבת. ואם התנו מתחילה תנאי זה, "טול חלקך בשבת ואני אקח חלקי בחול" קודם שהוטלה עליהם העבודה, דהיינו קודם שקיבלו את השדה באריסות בשותפות, מותר. מפני שלא הוטלה העבודה על הישראל בשבת, ולכן כל הרווחים של יום השבת שייכים לגוי, ואין הגוי עושה שליחותו של הישראל.

רש"י מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

לא יאמר ישראל - טול אתה חלקך בשבת לפי שנעשה שלוחו על חצי היום המוטל עליו.
ואם התנו מתחילה - קודם שהוטלה עליו.
מותר - דהא לא קיבל עליה ישראל עבודה דשבת ואין העובד כוכבים שלוחו.

ישראל ונכרי עובדים יחד. ישראל מציע הצעה שנשמעת סבירה - הנכרי יעבוד בשבת ויטול את שכר השבת, וישראל ייטול שכר נוסף מיום אחר. הבעיה בהצעה הזו היא שנקודת המוצא היא שכל העבודה מוטלת על שניהם. אם כן, איך ישראל נמנע מעבודה בשבת? הוא מטיל את העבודה שלו על הנכרי. עצם ההתמקחות הזאת טומנת בחובה את ההנחה שעבודת השבת מוטלת על ישראל, אלא שמישהו עושה את העבודה במקומו. מכיוון שעבודת השבת הייתה מוטלת על ישראל, גם כשמישהו אחר עושה אותה, העבודה תהיה מיוחסת לאדם שעבודה זו הייתה באחריותו. לכן רש"י כתב שבמצב זה אנו רואים בנכרי שליחו של ישראל לעבוד.

כפי שראינו בשיעור הראשון, אחת משלוש ההבנות באיסור אמירה לנכרי היא שהנכרי נחשב שלוחו של ישראל לחילול שבת. בהצעת חלוקת עבודה זו טמונה אותה הבעיה - הנכרי הוא שליחו של ישראל לעבודה בשבת.

הדרך הנכונה, אומרת הברייתא, היא להגדיר את חלוקת העבודה מראש. אם מראש, בזמן חלוקת העבודה, ישראל מגדיר שעבודת השבת מוטלת על הנכרי בלבד, הרי שעבודת השבת מעולם לא הייתה באחריותו של הישראל. הנכרי אינו שליחו של הישראל לעבוד בשבת, מכיוון שהוא הגדיר מראש שהעבודה בשבת תהיה של הנכרי בלבד.

ממשיכה הגמרא -

ואם באו לחשבון - אסור.

רש"י הסביר –

רש"י מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

ואם באו לחשבון - לאו אהתנו מתחלה קאי אלא מילתא באנפי נפשה היא כלומר אם קיבלו סתם ועשו סתם ועייל העובד כוכבים בשבת וישראל בחול ולא צוהו ישראל ובאו לחשבון לאחר זמן לומר כמה ימי שבת נטלת אתה ואני אטול כנגדן ימי החול.
אסור - דשכר שבת הוא נוטל דגלי דעתו דעובד כוכבים שלוחו היה.

רש"י הסביר שהכוונה היא – אם לא היה תנאי. השותפים לעבודה לא קבעו מראש כיצד העבודה תחלק, וגם לא העלו את הנושא תוך כדי העבודה. בפועל ישראל שמר על השבת ולא הגיע לעבודה, והנכרי עבד בשבת. הנושא עלה כשהגיע הזמן לחלוק בהכנסות. רש"י אומר שגם באופן הזה, למרות שבמשך העבודה לא נאמר על זה דבר, אם בשלב חלוקת ההכנסות הישראל מתמקח על הכנסות השבת, גם זה יוכיח למפרע שהם רואים בנכרי שליח של הישראל לעבוד בשבת. אמנם תוך כדי העבודה זה לא נאמר, אבל היחס של השותפים לכך שלישאל יש זכות להתמקח על ההכנסות מראה שהם רואים בנכרי שלוחו לעבודה בשבת.

אך הראב"ד הסביר אחרת –

חידושי הרמב"ן מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

והראב"ד ז"ל פי' דאהתנו מעיקרא קאי, כלומר אף על פי שהתנו, אם אמרו אח"כ שיבואו לחשבון ותהא חלוקתן בשהו – אסור. סלקא דעתך אמינא, הואיל והתנו מעיקרא, כי עבדי – בהתירא עבדי, והשתא מתנה בעלמא הוא דקא יהבי להדדי, קמ"ל דכיון דבאו לחשבון אשתכח דתנאי דמעיקרא הערמה בעלמא הוא.

הראב"ד הסביר שהבעיה היא אחרת. מדובר במצב שהתנו מראש שעבודת השבת מוטלת רק על הנכרי. לכאורה אם התנו כך מראש, הרי שהעבודה בשבת לא קשורה לישראל. אך אם בשלב חלוקת ההכנסות יהיה מיקוח על שכר השבת, זה אומר שלמרות שהיה הסכם, הישראל מתייחס להכנסות מהשבת כהכנסות הקשורות אליו. זה מוכיח שכל ההסכם מראש היה רק הערמה, ולא התכוונו אליו ברצינות. הראב"ד בעצם אומר – ההסכם לא יכול להיות הסכם פיקטיבי. הוא צריך לקבל ביטוי ממוני מובהק. צריך לא רק להסכים שעבודת השבת מוטלת על הנכרי, אלא שחלוקת עבודה זו תבוא לידי ביטוי בחלוקת ההכנסות.

הגמרא ממשיכה ומבררת -

איבעיא להו: סתמא מאי? ת"ש: אם התנו מתחילה - מותר, הא סתמא אסור. אימא סיפא: אם באו לחשבון - אסור, הא סתמא מותר! אלא מהא ליכא למשמע מינה.

רש"י מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

סתמא מאי - שקיבלו סתם ועשו סתם עובד כוכבים בשבת וישראל בחד בשבת ולא אמר ישראל מעולם טול אתה את השבת ואני בחול מהו לחלוק סתם בשהו ולא יזכיר ישראל את השבת.
אם באו לחשבון - הזכיר לו ישראל של שבת באותה חלוקה וגלי דעתיה דשלוחיה הוא.
הא סתמא - דאף בשעת חלוקה סתם מותר.

חברותא עבודה זרה דף כב עמוד א

איבעיא להו, הסתפקו בני הישיבה: סתמא, אם לא התנו ביניהם מתחלה, ועשו עבודתם סתם, הגוי בשבת והישראל ביום חול, ועתה באים להתחלק בתבואות השדה שוה בשהו, ואינם מתחשבים יום תמורת יום, והישראל אינו אומר לו "טול חלקך בשבת ואני בחול" - מאי? האם הותר באופן זה, היות ולא נדברו ביניהם שבת תמורת חול, ואינם מחשבים שבת תמורת חול או אסור. תא שמע, הגמרא פושטת מהדין האמצעי של הברייתא, שנאמר בה: אם התנו מתחילה - מותר, ויש לדייק: דוקא באופן זה שהישראל לא קיבל עליו מעולם את יום השבת, מותר. הא סתמא, שלא התנו במפורש - אסור. ודחינן: מברייתא זו אי אפשר לפשוט, כי אימא סיפא, מה שנאמר בסיפא: אם באו לחשבון, ואמר לו הישראל "קח תבואה תמורתך בשבת", אסור. ויש לדייק: הא סתמא, שלא באו לחשבון אף בשעת חלוקה, ומתחשבים שוה בשהו - מותר. אלא, מהא מברייתא זו, ליכא למשמע מינה. אין אפשרות לפשוט, לא מהרישא לאיסור, ולא מהסיפא להיתר, ואין אנו יודעים אם התנא ששנה את הברייתא דייק בלשונו ברישא, או בסיפא. ולא נפשטה האיבעיא.

בברייתא נאמר שצריך לתאם את החלוקה מראש, שאסור לקבוע חלוקת עבודה לשבת אחרי שהעבודה הוטלה על שניהם, ואסור גם להתמקח על ההכנסות שהיו מהשבתות (לפי רש"י - אם לא הייתה חלוקת ימים מראש, לפי הראב"ד - אפילו אם הייתה חלוקה שכזו מראש).

הגמרא רוצה לברר – אם לא נקבע דבר מראש, פשוט עבדו, הנכרי עבד בשבת וישראל לא, ובשעת חלוקת הרווחים לא מתמקחים על השכר, אלא פשוט חולקים את ההכנסות בשווה. כלומר – האם הבעיה היא במיקוח ובדיבור, או שהבעיה היא בעצם התחלקות ההכנסות בשווה בלי שחלוקת הימים הוגדרה. הגמרא לא הכריעה בשאלה זו.

❖ הרחבות – איך הראב"ד למד את התלבטות הגמרא?

מתוך כך שהגמרא התלבטה שמא כל הבעיה היא רק מחמת ההתמקחות, הר"ן חידש קולא גדולה –

הר"ן על הר"ף מסכת עבודה זרה דף ו עמוד ב

וישראל ועובד כוכבים שלקחו מרחץ בשבתות ועובד כוכבים מחממו בשבת בשביל חלקו ונותן מחצית מה שמשכר בו לישראל ובימי החול שניהן מחממין אותו נ"ל דשרי דכיון דעובד כוכבים אדעתא דמחצה שלו קא עביד אף על פי שישראל משתכר במלאכה שלו ה"ל כבעל שדה לגבי אריס דאמרינן דכיון דאריס אדעתא דנפשיה קא עביד אף על גב דמטי ליה לישראל רווחא שרי ה"נ עובד כוכבים אדעתא דנפשיה קא עביד וישראל מטיא ליה הנאה ממילא הלכך בכי האי גוונא ליכא משום שכר שבת כלל ... ואל תקשה עלי מזו ששנינו בתוספתא דדמאי ישראל ועובד כוכבים שלקחו שדה בשבתות לא יאמר ישראל לעובד כוכבים טול אתה חלקך בשבת ואני בחול, דהתם כיון שישראל נוטל כנגדו בחול, נמצא שנעשה העובד כוכבים שלוחו בשבת אבל הכא שבחול שניהם מחממין את המרחץ, כשהעובד כוכבים מחממו בשבת לאו שליחותא דישראל קא עביד אלא אדעתא דנפשיה קא טרח כאריס, וישראל מטיא ליה הנאה ממילא. ומכ"מ דוקא כשישראל זה לוקח מה ששכר המרחץ בשבת בהבלעת שאר ימים, אבל אם בפני עצמו לוקח לא, דאע"ג דבהתירא אתי לידיה מחזי כשכר שבת.

הר"ן אומר שמכיוון שהאיסור הוא שליחות, והגמרא מציעה שהבעיה טמונה בהתמקחות, ולא בעצם ההרווחה מהשבת, הרי שאם הם עובדים יחד כל הזמן, והנכרי בוחר לעבוד גם בשבת, ולחלק את הכנסות השבת בשווה, בלי התמקחות – במצב זה הנכרי באמת עובד בשביל הכנסותיו שלו, ופשוט נותן לישראל מתנה בסוף, שהרי אין בין הצדדים התמקחות על ההכנסות הללו, למרות שהנכרי עבד עליהם לבדו, וישראל לא השלים לו את העבודה בשום דרך!

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה יז

המשתתף עם הגוי במלאכה או בסחורה או בחנות, אם התנו בתחלה שיהיה שכר השבת לגוי לבדו אם מעט אם הרבה ושכר יום אחד כנגד יום השבת לישראל לבדו מותר, ואם לא התנו בתחלה, כשיבואו לחלוק נוטל הגוי שכר השבתות כולן לבדו והשאר חולקין אותו, ואינו מוסיף לו כלום כנגד יום השבת אלא א"כ התנה בתחלה, וכן אם קבלו שדה בשבתות דין אחד הוא.

הלכה יח

ואם לא התנו ובאו לחלוק השכר ולא היה שכר שבת ידוע יראה לי שהגוי נוטל לבדו שביע השכר והשאר חולקין

איך הרמב"ם למד את "באו לחשבון"?

מגיד משנה הלכות שבת פרק ו הלכה יז

ורבינו ז"ל לא הזכיר באו לחשבון. נראה שהוא מפרש כפירש"י ז"ל שפירש דה"ק אם לא התנה מתחלה וגם לא אמר לו טול אתה חלקך בשבת ואני בחול אלא שעמד זה ונטל את חלקו מעצמו בשבת ולסוף באו לחשבון אסור דנכרי שלוחיה הוה. ואיבעיא להו התם סתמא מאי כלומר שנטלו סתם בלא תנאי ובלא חשבון ולא איפשטא. וכתבו ז"ל דלחומרא עבדינן ואסור. ומתוך כך סתם רבינו ואסור כשלא התנה ואמר שהנכרי נוטל שכר בשבתות.

מרכבת המשנה (חעלמא) הלכות שבת פרק ו הלכה יז

לענ"ד נראה פשוט בלשון רבנו דאינו מפרש כפירש"י לשון ואם באו לחשבון אלא דאהתנו מתחלה קאי וה"ק דאם התנו מתחלה שיטול הנכרי שכר שבת בין מעט ובין הרבה והישראל יטול שכר אחד בשבת בין מעט בין הרבה דנכרי בדידיה קטרח שרי משא"כ אם באו לחשבון שמחשב כמה עולה שכר שבת וכמה עולה שכר אחד בשבת והמותר מחלקין ביניהם אסור דנמצא נכרי קטרח בשביל ישראל וזהו שמדקדק רבנו לכתוב אם מעט אם הרבה לאפוקי באו לחשבון אפילו אם התנו שיבאו בחשבון.

המגיד משנה למד מזה שהרמב"ם כתב שצריך להתנות, ואם לא התנה הסביר איך להתחלק, אך לא סייג את דיני החלוקה כשנקבע הסכם, שהרמב"ם למד שמה שהגדירה הברייתא "באו לחשבון" נסוב על מצב בו לא היה הסכם, כדברי רש"י.

מרכבת המשנה טען להיפך – למה הרמב"ם מדגיש בהסכם שהנכרי יקבל את שכר השבת "אם מעט אם הרבה"? מרכבת המשנה מסביר שהרמב"ם מדגיש – ההסכם הוא לא רק משהו פיקטיבי שמסיר את אחריות השבת מישראל. זה גם צריך לקבל ביטוי ממוני, כמו שכתב הראב"ד.

באשר להתלבטות הגמרא על הסתמא – הרמב"ם כתב להחמיר. לעומת זאת –

רא"ש מסכת עבודה זרה פרק א סימן כה

איבעיא להו סתמא מאי. תא שמע אם התנו מתחילה מותר הא סתמא אסור. אימא סיפא אם באו לחשבון אסור הא סתמא מותר. אלא מהא ליכא למישמע מיניה. כיון דלא איפשטא ספיקא דרבנן היא ואזלינן בה לקולא.

א"כ הרמב"ם החמיר והרא"ש הקל.

הצורך בבעלות הנכרי על העסק

תוספתא מסכת דמאי (ליברמן) פרק ו

ישראל וגוי ש...לקחו מרחץ, אינו רשאי שיאמר לו תהא שבת בחלקך וחול בחלקי ואם היתנה עמו במנת כן מותר.

תוספתא זו מקבילה לברייתא בה עסקנו עד כה. הברייתא עסקה בישראל ונכרי שקבלו שדה של אדם שלישי באריסות. בתוספתא מדובר על ישראל ונכרי שקנו עסק יחד. כך גם משמע מלשון הרמב"ם, שדיבר על השתתפות במלאכה (כמו שכתוב בגמרא) או בסחורה או חנות (כמו שעולה מהתוספתא).

תוספות מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

ונראה להר"ר אלחנן דבתנור אפילו התנו מתחלה לא יועיל, כיון שכל התנור של ישראל הוא, והוא ליה כמשכיר תנורו בשבת, ואומר לעובד כוכבים: טול שכר תנורי בשבת כשתסיקנו לי בחול. ו...ישראל ועובד כוכבים שלקחו שדה בשותפות שיש לעובד כוכבים חלק בגוף הקרקע.

הגמרא, כאמור, עסקה באריסים. מכיוון ששניהם אריסים, לשניהם אין בעלות על השדה, מספיק שיסכמו ביניהם איך לחלק את העבודה וההכנסות. אך אם לישראל יש בעלות על העסק, והוא רק נותן לנכרי לעבוד בו בשבת ולהרוויח, הרי שהוא משכיר את העסק שלו בשבת, ושוב חזרנו לבעיה של התמקחות על שכר שבת! לכן רבנו אלחנן אומר שהפתרון היחיד הוא שלנכרי יהיה חלק ממשי בעסק.

ואם לא התחלקו מראש? על זה אומר ר"ת –

תוספות מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

ר"ת ... צוה לקבל החוב מן העובד כוכבים ולחזור ולהלוות ולהתנות מתחלה.

עסק עם הכנסות יומיות

סוגייתנו עוסקת בשותפות של אריסות שדה. בשדה עובדים במשך תקופה, עד שיש תוצר, אותו אפשר למכור ולהרוויח. אבל אין רווח יומי. האם בעסק בו יש רווח יומי יהיה הדין שונה?

רא"ש מסכת עבודה זרה פרק א סימן כד

מעשה היה בישראל שגבה חצי תנור בחובו מעובד כוכבים אחד, שלא התנו מתחילה טול אתה בשבת ואני בחול. והיה ר"י רוצה להתיר, דדוקא גבי שדה אסרינן כה"ג, לפי שחלק הישראל מתרבה ומתעלה באותה מלאכה שהעובד כוכבים עושה בשבת. אבל בתנור לא שייך האי טעמא, דאין חלק ישראל מתעלה ממלאכת העובד כוכבים בשבת. הלכך יכולין לחלוק התנור יהא שלך בשבת ושלי בחול.

לדעת ר"י עסק שבו התשואה מחושבת מחדש בכל יום דינו שונה. לדעתו, מכיוון שעבודת הנכרי בשבת משביחה את השדה באופן כללי, מה שאומר שההתקדמות שהייתה בשבת משפיעה על העבודה והרווחים שיהיו בהמשך. לכן כל כך חשוב שאחריות יום השבת תהיה מוגדרת מחוץ לאחריותו של ישראל. אבל בעסק

שהכנסותיו בנויות על הגעת לקוחות בכל פעם מחדש, בו יש תשואה יומית, ואין השפעה ישירה של העבודה בשבת על עבודת ימי החול, לא יהיה צורך בחלוקה מוגדרת שכזו.¹
אך בעלי התוספות דחו את ההבחנה -

ולא הודה לו ר"ת ז"ל ואמר דאין חלוק בין תנור לשדה. שהרי התנור הוא של שניהם בכל יום בשותפות כיון שלא התנו מתחילה והוי כאילו מעמיד פועל במקומו שיעשה מלאכה בשבת והוא שיעשה במקומו למחר. והכי איתא בתוספתא עובד כוכבים וגר שירשו מרחץ מאביהם לא יאמר לו הגר טול אתה בשבת וכו'.

לדעת ר"ת הקריטריון שהגמרא הציבה לא קשור לשאלה אם חלק ישראל משתבח מהעבודה בשבת, אלא השאלה היא האם ישראל מעמיד פועל במקומו בשבת. אם הנכרי עובד בשבת, וחצי מהשכר ניתן לישראל, הרי שהם רואים את הנכרי כשליחו של ישראל, זה אסור. ובתוספות סיכמו את הדברים -

תוספות מסכת עבודה זרה דף כב עמוד א

קצרו של דבר בין כרם בין שדה בין מרחץ או תנור אם לקחו ישראל ועובד כוכבים בשותפות אסור לומר טול אתה חלקך כו' אלא אם כן התנו מתחלה קודם שלקחוהו שאין לישראל בשבת שום חלק.

להלכה

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמה

סעיף א

ישראל ואינו יהודי שיש להם שדה או תנור או מרחץ או רחיים של מים בשותפות, או שהם שותפין בחנות בסחורה, אם התנו מתחלה בשעה שבאו להשתתף שיהיה שכר השבת לאינו יהודי לבדו, אם מעט ואם הרבה, ושכר יום א' כנגד יום השבת לישראל לבדו, מותר. ואם לא התנו בתחלה, כשיבואו לחלוק נוטל א"י שכר השבתות כולם, והשאר חולקים אותו; ואם לא היה שכר השבת ידוע, יטול הא"י לבדו שביעית השכר, וחולקים השאר הגה: ויש מתירין השכר בדיעבד, אפילו לא התנו וחלקו סתם. ונ"ל דבהפסד גדול יש לסמוך עלייהו; וי"א שכל זה לא מיירי אלא בשותפות שכל אחד עוסק ביומו, אבל כששניהם עוסקים ביחד כל ימי החול, ובשבת עסק האיני יהודי לבדו, מותר לחלוק עמו כל השכר, דאינו יהודי אדעתא דנפשיה קא עביד, ואין הישראל הנהגה במלאכתו בשבת, כיון שאין המלאכה מוטלת עליו לעשות; ומ"מ לא יטול שכר שבת אלא בהבלעה עם שאר הימים.

סעיף ב

היכא שהתנו בתחלה, אם אח"כ בשעת חלוקה נתרצה הא"י לחלוק בשה, מותר.

סעיף ג

היכא שלא התנו בתחלה, יש תיקון ע"י שיחזיר המוכר להם דמי הקרקע או ימכרוהו לאיש אחר ויחזרו ויקנוהו בשותפות, ויתנו בשעת הקניה; ואם נשתתפו בחנות ולא התנו, יחזור כל אחד ויטול חלקו, ויבטלו השותפות, ואחר כך יחזרו להשתתף, ויתנו בתחלה; ואם קבל הקרקע לעשות בו מלאכה בשותפות, יבטלו השיתוף וימחלו זה לזה, ואחר כך יחזרו להשתתף ויתנו בתחלה.

סיכום הדברים -

בגמרא נאמר שישראל ונכרי שקבלו עבודה משותפת, על ישראל להגדיר מראש שעבודת השבת לא מוטלת וקשורה אליו. אם לא הוסכם כך, ישראל לא יכול להציע מאוחר יותר שהנכרי יעבוד בשבת כנגד עבודת ישראל בחול, מכיוון שזה נתפס כשליחות הישראל. בברייתא ראינו שהדברים נכונים באותה מידה לבעלות משותפת בעסק. ר"י הציע שהדין יהיה שונה בעסק עם הכנסות יומיות, אך בעלי התוספות דחו את דבריו. לכן פסק השולחן ערוך (תחילת סע' א') שהדין נכון בכל סוגי העסקים המשותפים לישראל ונכרי (בביאור הלכה על תחילת הסעיף חידד שאכן מדובר בשתי האפשרויות שהצגנו).

אם לא התנו, ובאו לחלוק את הכסף בסוף בשווה בלי להתמקח עליו - השאלה הועלתה בגמרא ולא הוכרעה. הרמב"ם הכריע לחומרא, ולעומתו הרא"ש לקולא. השולחן ערוך העתיק את דברי הרמב"ם, והרמ"א כתב שיש מתירים בדיעבד כדברי הרא"ש, וכתב שנ"ל לסמוך עליו בהפסד גדול.

¹ לשבר את האוזן - יש הבדל בין חברת תוכנה, בה ההתקדמות שבכל יום משפיעה על ההתקדמות שבימים הבאים, לבין דוכן פלאפל, בו בכל יום יש הכנסות מהלקוחות שהגיעו ביום הזה. אם גופן הפלאפל יהיה סגור ביום מסוים, זה לא יגרע ישירות מההכנסות של היום הבא. הכנסות מכל יום ברמה העקרונית עומדות לעצמן.

הר"ן הוסיף קולא נוספת, שכל הדיון הוא אם יש התמקחות על ימי העבודה. אך אם באופן כללי השותפים עובדים יחד כל הזמן, והנכרי בוחר לעבוד בשבת, אין בכך איסור, אפילו אם הנכרי מחלק את ההכנסות בלי לדרוש תמורה. אדרבה – דרישת התמורה היא הבעייתית, מכיוון שהיא אומרת שישראל מתייחס לעבודת השבת כשייכת אליו, זה אומר שהנכרי הוא שליח שלו. אך אם שניהם עובדים יחד, והנכרי מוסיף שעות עבודה בשבת בלי לדרוש דבר מישראל, אין בכך בעיה, גם אם מתחלק ברווחים. הרמ"א הביא את דבריו בי"א בסוף סע' א'.

בברייתא מצינו ש"אם באו חשבון – אסור". נחלקו רש"י והראב"ד אם הכוונה היא שאחרי שהתנו מתחילה, אם אח"כ לא יתחשבו בחלוקה שנקבעה, אם זה יראה שהכל נעשה בהערמה. גם בדברי הרמב"ם חלקו הפרשנים האם חששים לכך או לא. בשולחן ערוך (סעיף ב' לעיל) הכריע שאם התנו מתחילה, זה לא משנה איך חולקים בסוף. ברם הב"ח והמגן אברהם (ס"ק ב) חששו לדעת הראב"ד, והאליה רבה נשאר בצריך עיון. מהמשנה ברורה (ס"ק יג) עולה שחשש לדברי הראב"ד רק אם מחשבים כמה הנכרי הרוויח בשבת וכמה ישראל הרוויח ביום החול שהיה כנגד השבת, אך אם סתם מתחלקים בשווה בלי חשבון אין בעיה.

ואם לא יודעים כמה היו רווחי שבת –

שו"ת מהרלב"ח סימן קו

כשאינו ידוע אין לחוש שמא הרויח הגוי בשבת יותר ויקרא ישראל נוטל שכר שבת.

מגן אברהם סימן רמה ס"ק ב

אם לא נודע בכמה השכירו בשבת כגון בחנות רשאיין לחלוק בשוה.

אם לא ידוע כמה היו הכנסות השבת, לכולי עלמא מותר להתחלק בשווה. ר"ת כתב שאם לא היה תנאי בתחילה, הדבר הנכון לעשות הוא לפרק את החלוקה ולהתחיל מחדש. זהו שפסק בשולחן ערוך בסעיף ג'.

❖ הרחבות – תשובות מראה הבזק בעניין שותפות עסקית עם נכרי (כולל מראי המקומות)

שו"ת מראה הבזק ח תשובה כא

שאלה : ליהודי ולגוי ישנה שותפות בחברה העוסקת בתכנון בנייה. כל אחד מהשותפים שולטים ב-45% מהחברה, שאר 10% שייכים לעובדים אחרים. באופן רשמי המשרד אינו פתוח בשבת אולם חלק מהעובדים, וכן השותף הגוי, מגיעים בשבת כדי להשלים משימות שלא הספיקו לעשות בשאר ימות השבוע. היהודי עשה בתחילת דרכו המשותפת עם הגוי הסכם בעל פה ובו התנו שאם יהיו רווחים מהעבודה בשבת - הם יהיו של הגוי. שאלותי הן:

- האם יש צורך בהסכם מעין זה? העבודה בשבת איננה מובילה לרווחים ישירים, אלא רק לרווחים עקיפים, ואין הגויים מחויבים לעבוד בשבת. האם אפשר להחיל כאן את הכלל שגוי "אדעתיה דנפשיה קעביד", וממילא אין כלל בעיה של רווחים הנעשים בשבת?
- אם יש צורך בהסכם לחלוקת רווחים, האם הסכם בעל פה מועיל או שיש צורך להעלותו על הכתב?

תשובה :

לגבי שותפות בעסק עם גוי, אף אם הגוי עושה מלאכה בשבת, הוא עושה זאת לתועלת עצמו, שהרי יש לו חלק ברווחים. הבעיה נוצרת כאשר כנגד יום העבודה שעובד זה הגוי לבדו בשבת, עובד היהודי במקומו באחד מימי החול, ונמצא שהגוי הוא שלוחו של היהודי לעבוד בשבת בתמורה לעבודת היהודי באחד מימי החול. כדי לפתור בעיה זו חז"ל קבעו שעל היהודי והגוי לערוך הסכם מראש ששכר השבת יהיה לגוי לבדו, וכנגד זאת שכר אחד מימי החול יהיה ליהודי לבדו, ונמצא שכל אחד עובד ביומו לתועלת עצמו². אמנם אם אין היהודי עובד בימות החול כנגד עבודת הגוי בשבת, הרי שהגוי עובד בשבת לדעת עצמו כדי להרוויח, ואין צורך בהסכם מראש, ואף שהיהודי נהנה מכך - הדבר מותר, ובלבד שיקבל היהודי את רווחי השבת בהבלעה עם רווחי ימות החול³.

2 על פי הר"ן אף אם המלאכה מוטלת על שניהם אך הגוי עובד לבדו בשבת והיהודי אינו עובד במקומו ביום חול, הרי שאין הגוי נחשב כשלוחו של היהודי לעבוד בשבת, אלא הוא עובד לדעת עצמו להרוויח, ואף שהיהודי נהנה מכך אין איסור. כדברי הר"ן פסק הרמ"א (או"ח רמה, א).
3 כמבואר בר"ן (שם) שאף שאין זה שכר שבת ממש, מכיוון שהגוי עובד לדעת עצמו וממילא היהודי נהנה מכך, מכל מקום זה נראה כשכר שבת, ולכן יש ליטול אותו בהבלעה. וכן פסק הרמ"א (או"ח רמה, א).

- א. במקרה המתואר בשאלה נראה שאין צורך לערוך הסכם, משום שהיהודי אינו עובד באחד מימי החול בתמורה לעבודת השותף הגוי בשבת. וכן אין איסור בלקיחת רווחים מעבודת הגוי בשבת, משום שהוא נוטלם בהבלעה עם הרווחים מהעבודה בימות החול.
- ב. לגבי יתר העובדים הגויים, אם הם עובדים עבור החלק שיש להם ברווחים, הרי שדינם הוא כדין השותף הגוי. אולם אף אם הם שכירים, אם השותף היהודי לא קובע להם לעבוד דווקא בשבת, והם יכולים לעשות את עבודתם בימות החול, גם אם הם בוחרים לעבוד בשבת הדבר מותר. מכיוון שעבודתם בשבת נובעת מדעת עצמם (בהרחבות – הערה כאן המחזקת את גדרי שכיר וקציצה).
- ג. במקום שיש צורך בהסכם כזה, מעיקר הדין די בהסכם בעל-פה ככל תנאי ממון, אולם מן הראוי לכתוב את ההסכם, בפרט במקום שכותבים את ההסכם השותפות הכללי, כדי שלא יראה כאילו חלק ההסכם, הנוגע לעניין השבת, הוא הערמה בלבד.

שו"ת במראה הבזק חלק א שאלה לז

שאלה : יהודי יש לו כאן מסעדת פלאפל. אני בדקתי את כל האוכל שם, והכל כשר. הוא מוכר רק חומוס, פלאפל, מוצרי טבעול מישראל וסלטים. הפיתות – ממאפייה שרק אופה פיתות. הבעיה העיקרית שלו זה שבת. הוא בעצמו שומר שבת. המסעדה שלו נמצאת על יד שוק הירקות, ויום השוק הגדול כאן, זה בשבת. הוא אמר לי שאם היה פותח את המסעדה בשבת, היה מרוויח יותר, או לפחות שווה, לכל ימי השבוע ביחד. האם מותר לפתוח בשבת, ע"י זה שגוי יעבוד שם? באיזה תנאים זה יכול להיות מותר? האם זה משנה, אם הגוי מקבל אחוז מסויים ממה שהוא מוכר, או משכורת קבועה?

תשובה : במקרה זה – שבו היהודי הוא בעל המסעדה – איננו רואים שום היתר, להעסיק בה גוי בשבתות וחגים. בין אם שכרו קבוע, בין אם יקבל אחוזים מרווחי השבת. משום שהמסעדה בבעלות יהודית (והדבר ידוע, שהרי בעל הבית נמצא במשך כל השבוע), והרי זה בכלל האיסור האמור בש"ס "מפני שנקרא על שמו ועובד כוכבים עושה בו מלאכה בשבתות". דהיינו, חשד ומראית עין.

הדבר אמור אפילו כשרווחי יום השבת באים לידי הנוכרי. ק"ו במקרה דידן, שהבעלים נוטל את הרווח, הרי יש כאן בעיה של שכר שבת. ועוד, כאן כשנשכר במיוחד לשבתות – הרי אין כאן סברא שהגוי אדעתא דנפשיה קעביד כי הוא עובד ממש בשביל היהודי, וכידוע, הדבר אסור, ואף אוסר את תוצרתו בהנאה. הדרך היחידה להיתר, היא בעשיית שותפות בבעלות עם הנוכרי, תוך הסכמה בחוזה כתוב – לחלוקת רווחים. כך, שהגוי יקבל את הכנסות השבת, והיהודי את ששת ימי השבוע. הדבר עשוי להיות משתלם ליהודי אם ממילא יש לו עובד גוי במסעדה, במשך כל השבוע (כשהוא משלם לו משכורת), ויעשה עמו עתה שותפות בבעלות, כנ"ל.

על כל פנים, ראוי לחזק את אותו יהודי בעמידתו האיתנה מול הפיתוי הזה. ולהסביר לו את הערך העצום של שמירת השבת, וסגולת ההקפדה על קדושתה, דבר שמביא ברכה וסייעתא דשמיא.

ראה בהרחבות את הצעת ה"אגרות משה" לנוסח שטר שותפות

רבנות-
סימן רמ"ג, רמ"ה, רמ"ז
סימן רנ"ב סעיפים ב-ד

סיכום**מסירת מלאכה לנכרי שיעשה אותה בשבת**

מהגמרא בשבת דף י"ז ודף י"ט עלה שלפי בית הלל מותר למסור עבודה לנכרי גם אם סביר שיעסוק בה בשבת אם קצצו שכר. **מהי קציצה?**

הרשב"א (חלק ג סימן שסח) הסביר שמשמעות הקציצה היא שהנכרי יודע שישלמו לו מחיר מסוים על עבודתו. אם כן עולה שמותר להעסיק נכרי אם השכר הוא שכר עבור כל המלאכה, אך אסור להעסיק נכרי בשבת אם שכרו נמדד לפי שעות או ימים.

המגן אברהם כתב שמלאכות שיש להם שכר ידוע (כמו מכבסה, שמחיר לפריט קבוע מראש) נחשב קצוץ.

מסירת מלאכה באופן שהנכרי בהכרח יעסוק בה בשבת

התרומה כתב שמותר למסור את המלאכה למרות שיעסוק בה בשבת, אך אסור לומר לו לעבוד בשבת. ההגהות מיימוניות כתב שאם נתן מעות לנכרי לסחור ביום השוק, ויום השוק הוא שבת, זה אסור, מפני שזה כמו לומר לו לעבוד בשבת.

הט"ז והפנים מאירות למדו מזה שאסור למסור את המלאכה לנכרי באופן כזה שהנכרי יהיה מוכרח לעבוד בשבת. וכדבריהם פסקו במשנה ברורה, שש"כ ובשו"ת במראה הבזק.

הבית יוסף כתב שהכוונה היא שאסור לומר לעבוד בשבת, אך אם לא אומר אין בעיה, אפילו אם המלאכה נמסרה באופן שמכריח אותו לעבוד בשבת. כדבריו פסק המנחת כהן ואחרונים אחרים, והרב עובדיה יוסף פסק כדבריהם הלכה למעשה.

האם מותר להנות בשבת ממה שהנכרי עשה בקציצה?

בשאלה זו חלקו שבולי הלקט והר"ן. השולחן ערוך פסק שמותר, והרמ"א הביא את האוסרים. בשש"כ פסק שעקרונית אסור, והתיר במקרים הבאים – 1. אם הנכרי עשה מלאכה דרבנן. 2. אם הייתה אפשרות להנות גם בלי העבודה שנעשתה בשבת. 3. וכתב לסמוך על המקלים אם אין לו אפשרות אחרת.

עסק משותף לישראל ונכרי

בגמרא נאמר שישראל ונכרי שקבלו עבודה משותפת, על ישראל להגדיר מראש שעבודת השבת לא מוטלת וקשורה אליו. אם לא הוסכם כך, ישראל לא יכול להציע מאוחר יותר שהנכרי יעבוד בשבת כנגד עבודת ישראל בחול, מכיוון שזה נתפס כשליחות ישראל. בברייתא ראינו שהדברים נכונים באותה מידה לבעלות משותפת בעסק. ר"י הציע שהדין יהיה שונה בעסק עם הכנסות יומיות, אך בעלי התוספות דחו את דבריו. לכן פסק השולחן ערוך (תחילת הלכה א') שהדין נכון בכל סוגי העסקים המשותפים לישראל ונכרי (בביאור הלכה על תחילת הסעיף חידד שאכן מדובר בשתי האפשרויות שהצגנו).

אם לא התנו, ובאו לחלוק את הכסף בסוף בשווה בלי להתמקח עליו – הגמרא מעלה את השאלה ולא מכריעה. הרמב"ם הכריע לחומרא, והרא"ש לקולא. השולחן ערוך העתיק את דברי הרמב"ם, והרמ"א כתב שיש מתירים בדיעבד כדברי הרא"ש, וכתב שנ"ל לסמוך עליו בהפסד גדול.

הר"ן הוסיף קולא נוספת, שכל הדיון הוא אם יש התמקחות על ימי העבודה. אך אם באופן כללי השותפים עובדים יחד כל הזמן, והנכרי בוחר לעבוד בשבת, אין בכך איסור, אפילו אם הנכרי מחלק את ההכנסות בלי לדרוש תמורה. אדרבה – דרישת התמורה היא הבעייתית, מכיוון שהיא אומרת שישראל מתייחס לעבודת השבת כשייכת אליו, וזה אומר שהנכרי הוא שליח שלו. אך אם שניהם עובדים יחד, והנכרי מוסיף שעות עבודה בשבת בלי לדרוש דבר מישראל, אין בכך בעיה, גם אם מתחלק ברווחים. הרמ"א הביא את דבריו ב"א בסוף הלכה א'.

הברייתא בגמרא אמרה ש"אם באו חשבון – אסור". חלקו רש"י והראב"ד האם הכוונה היא שאחרי שהתנו מתחילה, אם אח"כ לא יתחשבו בחלוקה שנקבעה, האם זה יראה שהכל נעשה בהערמה. גם בדברי הרמב"ם חלקו הפרשנים האם חשש לכך או לא. בשולחן ערוך (סעיף ב' לעיל) הכריע שאם התנו מתחילה, זה לא משנה איך חולקים בסוף. ברם הב"ח והמגן אברהם (ס"ק ב) חששו לדעת הראב"ד, והאליה רבה נשאר בצריך עיון. מהמשנה ברורה (ס"ק יג) עולה שחשש לדברי הראב"ד רק אם מחשבים כמה הנכרי הרוויח בשבת וכמה ישראל הרוויח ביום החול שהיה כנגד השבת, אך אם סתם מתחלקים בשווה בלי חשבון אין בעיה.

בתשובת מראה הבזק פסקו על פי העקרונית הנ"ל, והביאו את נוסח ההסכם שהציע הרב משה פיינשטיין זצ"ל לחלוקת שותפות עם נכרי בעסק שיש לו הכנסות בשבת.

בשיעור זה עסקנו במסירת מלאכה לנכרי אם סביר שיעסוק בהן בשבת, ובשותפות עסקית עם נכרי שיעבוד בעסק בשבת.

בשיעור הבא נעסוק במלאכות שאסרו להטיל על נכרי משום מראית עין.